

HISTÒRIA

La Vinya d'en Berta: un retorn inesperat

Per Enric Carreras i Josep Tarrús^(*)

Resum

Ara fa uns mesos vàrem poder observar per primer cop la fotografia original de la coberta amb gravats de la Vinya d'en Berta (Pau, Alt Empordà), feta pel fotògraf Manuel Genovart el 2 de setembre de 1931. Aquesta fotografia, una placa de vidre de gran qualitat, mostra clarament els gravats ja coneguts (cassoletes, reguerons) que contenia aquesta coberta, juntament amb altres (zones ratllades i espines de peix) que no s'havien vist mai abans. En efecte, ni en els dibuixos d'Isidre Macau, el mestre que va poder estudiar el monument a mitjan agost de 1931 en el moment que ja estava mig destruït per la construcció d'un pou, ni en la mateixa fotografia, molt mal reproduïda en la publicació de 1934, s'hi apreciaven aquests darrers motius gravats, tan ben coneguts en l'art megalític d'Europa Occidental i dels quals en tenim exemples en dòlmens i esteles de la comarca del Solsonès i de la Noguera, a les planes occidentals de l'interior de Catalunya.

Paraules clau

Gravats megalítics, cista amb túmul, Vinya d'en Berta, Alt Empordà

Abstract

A few months ago we could observe for the first time the original photography of the capstone with carvings of the Vinya of Berta (Pau, Alt Empordà), made by photographer Manuel Genovart in September 2, 1931. This photography, a large plate glass of high quality, shows clearly some carvings already known (cupmarks, channels) that this cover contained, along with other zones (scratches and herringbone zones), which had never been seen before. Indeed, not even in the drawings by Isidre Macau, the teacher who was able to study the monument in the middle of August 1931 when it was already half destroyed by the construction of a well, neither in the same photography, very badly reproduced in the publication of 1934, could be appreciated the recorded motifs, well known in the megalithic art of Western Europe and of which we have examples on dolmens and steles in the Solsonès and Noguera countries, at the western plains of the interior of Catalonia.

Keywords

Megalithic carvings, cist with mound, Vinya d'en Berta, Alt Empordà

Recepció: 12/05/2016 • Acceptació: 01/09/2016

* Membres i col·laboradors del Gesearth
(Grup Empordanès de Salvaguarda i Estudi de l'arquitectura Rural i Tradicional)

DOI: 10.2436/20.8010.01.207

Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos, volum 47 (2016)
Enric Carreras i Josep Tarrús

HISTÒRIA DE LA DESCOBERTA

La Vinya d'en Berta, prop del poble de Pau i arran dels antics aiguamolls de Castelló d'Empúries, és un monument essencial per a comprendre la complexitat del megalitisme de l'Alt Empordà, tant per la seva forma arquitectònica, una cista amb túmul, enmig d'unes serres plenes de sepulcres de corredor, com, sobretot, pels gravats o inscultures, que figuraven sobre la seva coberta i sobre la llosa frontal sud.

Les seves coordenades geogràfiques d'aquest megàlit, preses amb un GPS, són les següents (Fig. 1):

UTM (E-50): X = 508417,56 m; Y = 4684884,92 m.

UTM (ETRS-89): X = 508325 m (LE); Y = 4684680 m (LN)

Altitud: 14,3 m +/-10 m s.n.m.

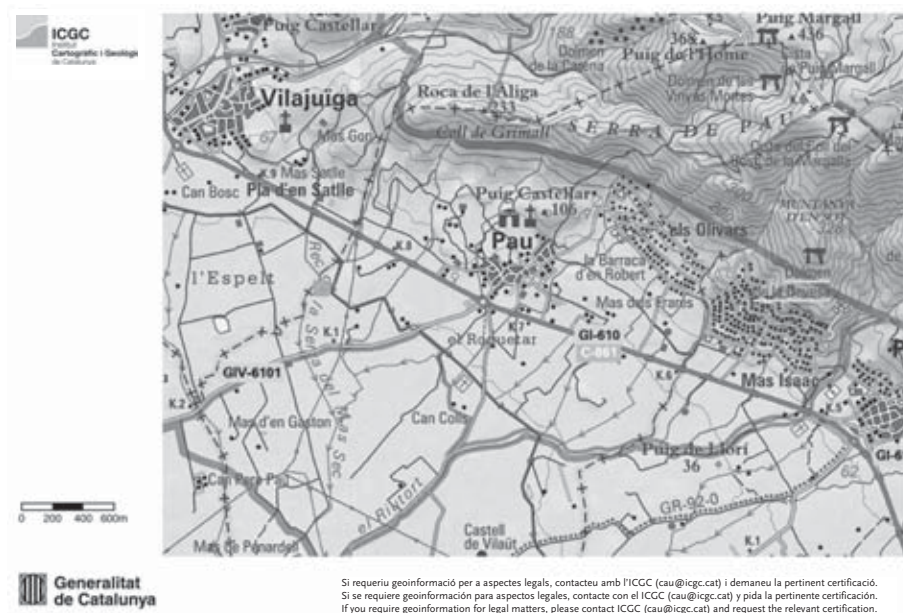

Figura 1. Situació de la Vinya d'en Berta (Pau, Alt Empordà).

La seva importància va ser compresa immediatament per Isidre Macau Teixidor (1882-1946), fill de Palau-saverdera i aleshores mestre de l'escola nacional de Sarrià de Ter, quan el va identificar la segona quinzena d'agost de l'any 1931, i no el 1932 com ell mateix, per un lapsus, escriu en el seu llibre sobre els dòlmens de l'Alt Empordà, en especial els de la serra de Rodes (Macau, 1934).

Prova d'això són les quatre pàgines (pàg. 13-16) que hi dedica en l'esmentat llibre, on detalla la seva descoberta per en Berta de Pau, amo de la vinya on hi havia el petit túmul de pedres i terra que amagava, sencer, aquest singular megàlit, l'únic que s'ha trobat intacte a tot l'Alt Empordà (Fig. 2).

Malauradament, aquest magnífic sepulcre va tenir una mala fi i va ser destruït a la vegada que era descobert per l'amo de la vinya, que volia aprofitar el túmul pedregós on era el megàlit per a bastir-hi un pou d'aigua. Aquest pou, amb l'interior recobert per les restes de les lloses del megàlit, encara existia quan va ser redescobert el 15-2-1984 per membres del Gesart (Enric Carreras i Miquel Dídac Piñero), després de molts anys sense saber-ne la seva situació exacta. Només quedava el pou a ras de terra i amb un dipòsit de rajola molt fet malbé al costat, però les restes del túmul eren ben visibles i per sobre seu recollírem fragments informes de ceràmica a mà vermellova. L'any següent (26-11-1985) el vàrem anar a estudiar i encara hi tornàrem el 26/7/1986, el 6/4/1987 i el 4/10/99: el jaciment estava igual que l'any 1984.

El novembre del 2008, l'arqueòleg Quim Grau en fa una fitxa per a la revisió de la carta arqueològica de l'Alt Empordà i només troba el pou, ara amb un brocal de pòrtland, enmig d'una plantació recent d'oliveres, però encara no hi ha la bassa actual. En la darrera visita que hi hem fet, el 22 d'octubre del 2015, el lloc on era aquesta cista amb túmul està ocupat per una gran bassa de regadiu, encerclada amb una doble tanca metàl·lica; i la vinya és ara una plantació d'oliveres petites. Només queda el pou antic, miraculosament salvat al costat de la bassa, proveït del brocal de pòrtland. A l'interior del pou, encara es pot veure l'antic revestiment de blocs de pissarra, alguns dels quals podrien ser les restes del megàlit triturat de la Vinya d'en Berta.

La descripció de la descoberta, on s'explica la forma del megàlit, la presència i situació dels gravats i la seva trista fi varen ser perfectament explicades per Isidre Macau (1934), segons podem observar en aquest extracte:

“Era la segona quinzena d'agost del 1932 que jo recorria el terme de Pau... vaig anar a ombrejar-me dintre el dolmen de la Burnaua o Barraca d'en Rabert... s'escaigué passar un home que es va aturar... Em ponderà les excel·lents aigües de la deu de Pau... No vaig pas tardar 10 minuts a arribar-hi... El propietari de l'establiment... m'ensenyà un fragment d'una bella leptinita, i, en preguntar-li la procedència, em digué que era un tros d'una gran llosa que s'havia descobert més avall del poble... vaig decidir anar a veure-ho...

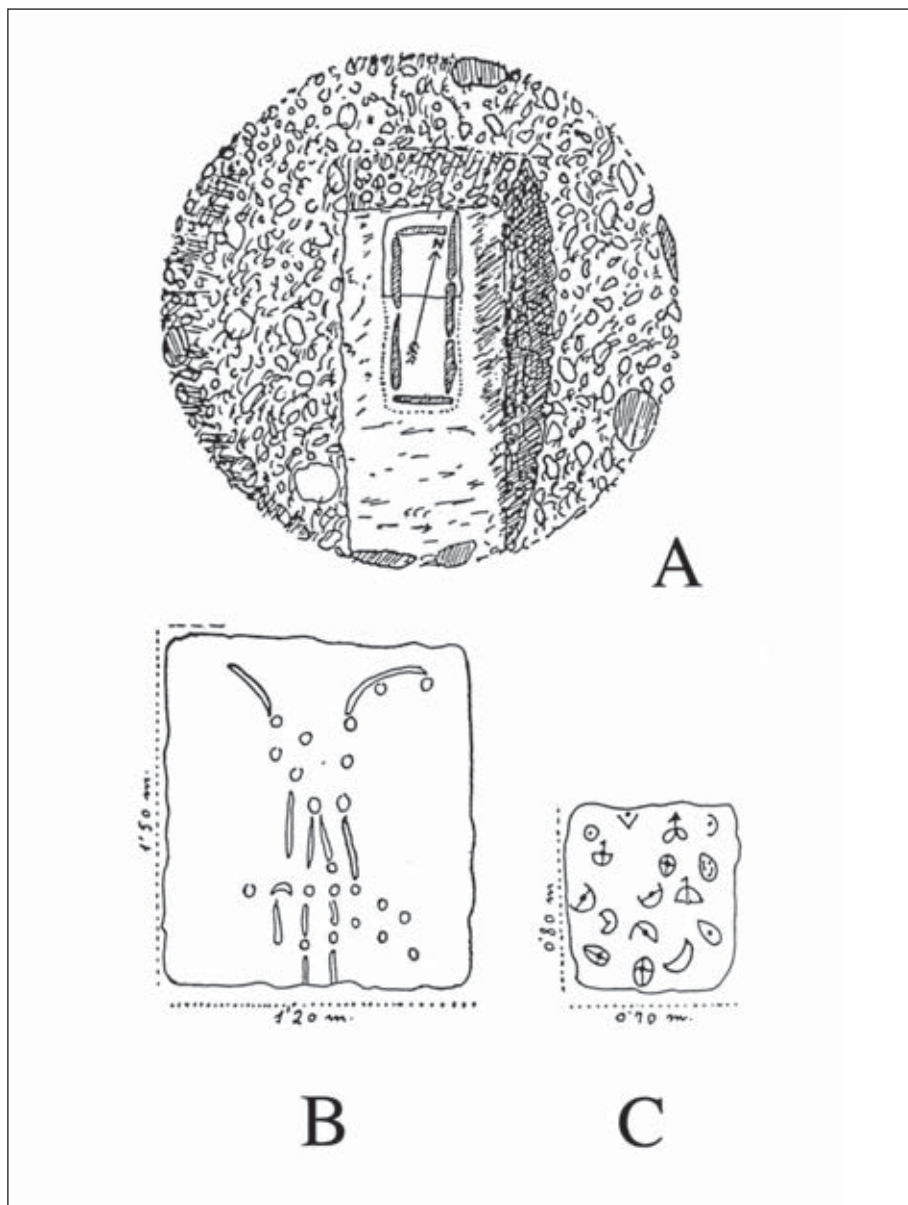

Figura 2. Dibuixos de la cista amb túmul de la Vinya d'en Berta, de la llosa frontal sud amb gravats complexos i del fragment de la coberta amb cassoletes i reguerons, segons Isidre Macau, 1934. Les mides del fragment de la coberta en el dibuix de Macau es troben mal posades, la llargada és l'amplada i aquesta és la llargada.

En arribar al lloc assenyalat de la troballa, em vaig adonar que es tractava d'un enterrament prehistòric dels pocs que encara no havien estat violats.

Esbrinats els antecedents de la troballa, vaig assabentar-me que l'amo de la vinya, en Berta de Pau, volgué fer un pou per tenir a mà aigua per a sulfatar la vinya,... i, per no perdre terreny tot procurant que no fes nosa, resolgué fer-lo al mig d'un puig que hi ha al centre de la vinya.

Començaren una trinxera, per tal d'arribar al centre del puig pel pla de la vinya i, a menys d'un metre d'excavació, trobaren una gran llosa que els privava de continuar avant, i, com que amb les eines de treball no podien moure-la, recorregueren a un mall per a anar-la escrostonant, i continuaren així fins que ja no quedaven sinó 1'50 metres de llosa. Llavors en veure que no s'acabava, resolgueren descobrir-la per sobre, traient els dos pams de terra que la cobrien; llavors s'adonaren de les grans dimensions d'aquella pedra, i es planyeren d'haver-la mutilada tan bàrbarament ja que solament en restaven 1'5 metres dels 3'55 que tenia. Continuant l'excavació pogueren veure com aquesta coberta estava sostinguda per set lloses clavades de caire formant un rectangle tancat...

Al mig d'un puig d'uns nou metres de diàmetre per 1'50 d'alt, actualment, format de terra i palets de diferents mides, al centre de la dita vinya, on avui hi ha un pou, es trobava aquest interessant enterrament. El formaven set lloses de llicorella que sostenien la coberta un tros de la qual trobarem arrambada a un costat del desmunt quan el visitarem per primera vegada. Una d'aquestes lloses portava gravats una sèrie de signes alguns d'ells molt semblants als que existeixen en la llosa superior del dolmen del Barranc d'Espolla que donà a conèixer el Dr. Lluís Pericot...

Uns quinze dies després de conegut aquest monument, tornàrem a visitar-lo, a l'objecte de treure'n algunes fotografies i ens trobarem que per aparedar el pou ja havien estat esmicolades cinc de les lloses que sostenien la coberta i, entre elles, la que contenia els signes i solament quedaven les dues que al peu de la resta de la coberta es veuen a la làmina IV - fig. 2. Sort que en la nostra primera visita tinguérem cura d'amidar i dibuixar tots els elements que s'aniran descrivint.

La coberta d'aquest enterrament era de leptinita, d'una blancor immaculada i d'una sola peça de 1'20 per 3'55 i 0'18 metres de gruix. Avui no en resta sinó un tros com ja hem dit, d'1'50 per 1'20 i a la cara superior hi ha els gravats que poden veure's... les terres foren escampades arreu de la dita vinya, la qual vaig recórrer pam a pam; però com que ja s'hi havien practicat dues llaurades, tot estava enterrat..."

L'estiu següent després de la descoberta, Pere Bosch-Gimpera i Lluís Pericot varen visitar els dòlmens de la serra de Rodes, entre ells el megàlit de la Vinya d'en Berta (Pau). Coneixem una carta de Pere Bosch-Gimpera, dins de l'epistolari entre aquests dos professors (Gracia/Fullola/Vilanova, 2002, p. 210, núm. 88), datada el divendres 1 de juliol de 1932, on parlen d'anar a veure els dòlmens nous de Vilajuïga, Pau i Palau-saverdera, que Isidre Macau acabava d'estudiar: Diu així:

“Espero que la setmana vinent podré combinar una expedició a Begur perquè fem aquells dòlmens. Suposo que no durarà mes de dos o tres dies. En teoria podria sortir d'aquí el dimarts o el dimecres. Li agrairia que em digués si a V. li va bé i quin hauria de ser l'itinerari. Em pot escriure a Barcelona a la Universitat perquè jo trobi la seva carta el dilluns i tot seguit l'avisaré per telefonema.

Afectuosos records de tots. Sempre seu.

P. Bosch Gimpera.”

El dia 1 juliol de 1932 era divendres. La sortida s'hauria escaigut entre el 5/6 dimarts/dimecres i el 7/8 dijous/divendres (3 dies).

En la següent carta (núm. 89) de Pere Bosch-Gimpera a Lluís Pericot, ara del 22 de juliol de 1932, li diu entre altres coses:

“En tornar de Londres parlarem de la possibilitat d'expedicions dolmèniques”.

No diu on serien aquestes expedicions ni esmenta la sortida anterior a l'Alt Empordà de principis del mateix mes.

Sembla ser, doncs, tal com recull Lluís Pericot en un article de 1943 sobre les seves exploracions dolmèniques a l'Empordà durant els anys 30 del segle xx (Pericot, 1943, p. 136-138), que aquesta expedició (“ràpida visita”) al vessant sud de la serra de Rodes, on l'acompanyaren –no diu qui– a la Vinya d'en Berta, va tenir lloc durant el juliol de 1932. Recordem el seu text:

“...Y sólo años más tarde, en el verano de 1932, pudimos realizar, con el profesor Bosch Gimpera, una rápida visita a dicha localidad. Por entonces habían sido ya estudiados todos los dólmenes de la comarca por el culto y entusiasta profesor de primera enseñanza don Isidro Macau...”

...Visitamos en esa ocasión dos de los dólmenes más cercanos a Vilajuiga,

el de la Viña del Rey y el del Olivar d'en Rabert...

...Visitamos también la piedra que queda todavía del túmulo hallado en la Viña d'en Berta, en término de Pau, ya en el llano a un kilómetro al sur de la carretera de Rosas a Pau, a poco de salir de este pueblo. Según las referencias de nuestros acompañantes, se alzaba en esa viña un túmulo, que

desmontado mostró en su interior una especie de sepultura formada por losas; una de éstas tapaba la entrada y contenía cruces y otros signos grabados. Las losas fueron destruídas, y queda sólo parte de la gran losa de cubierta (de 1'55 x 1'20 x 0'10 m.), que presenta una serie de pequeñas cavidades, de difícil estudio y que no parecen formar motivos complicados, ni siquiera cruces, aunque varias de aquéllas están unidas por surcos. La piedra es una especie de feldespato (leptinita) que debió traerse de la riera de Llansá o de Cadaqués donde se encuentran sus yacimientos más próximos.”

Havia passat gairebé un any d'ençà de la visita de Manuel Genovart i Isidre Macau, i les dues lloses de la cambra que encara es veuen en la seva fotografia ja no les esmenta Pericot en la seva visita. Només veié la resta de la llosa de coberta (“*la piedra que queda todavía*” o “*queda sólo parte de la gran losa de cubierta*”), segurament ja arraconada en algun sector de la vinya.

Més endavant, altres autors s’han referit en aquest important megàlit, en especial Joan Garriga Pujol, mestre aleshores de Vilajuïga, que s’interessà pels gravats dels sepulcres megalítics altempordanesos (Garriga, 1952); Jordi Barris, que també s’ocupà de les inscultures de l’Alt Empordà (Barris, 1983) i de la Vinya d’en Berta en particular; i de nosaltres mateixos en els estudis que hem dedicat als dòlmens i gravats megalítics de l’Albera, serra de Rodes i cap de Creus (Tarrús *et al.*, 1998; Tarrús, 2002). En aquests darrers treballs ja es va identificar el megàlit com una cista amb túmul, d’època neolítica (finals del v o inicis del iv mil·lenni aC), tipologia (Fig. 2-A) que feia encara més interessant aquesta tomba, envoltada pels sepulcres de corredor antics o recents de la serra de Rodes (iv mil·lenni aC).

Cal esmentar també que la llosa sud amb gravats complexos de la Vinya d’en Berta, que tal com diu Lluís Pericot (1943) era la que tancava el sepulcre, la vàrem identificar gràcies als dibuixos originals que va fer Isidre Macau en la seva primera visita al monument a mitjan agost de 1931. Aquests dibuixos es guarden a les dependències de Pedret (Girona) del Museu Arqueològic de Catalunya-Girona i en ells estan apuntades les mides de cadascuna de les set lloses que formaven el megàlit, que Isidre Macau ja va trobar desmuntat, entre elles la del frontal sud que duia els gravats complexos de què parlàvem. En tornar-hi quinze dies després, per a fer les fotos amb Manuel Genovart (2-9-1931), ja només quedaven dues de les set lloses del sepulcre i la dels gravats complexos havia estat esmicolada amb les altres quatre per a aparedar internament el pou en construcció (Macau, 1934). No sabem quin fou el destí de les altres dues lloses restants, però suposem que també varen ser esmicolades.

El seu retorn inesperat a l’actualitat ha estat causat perquè l’Arxiu Fotogràfic del Centre Excursionista de Catalunya (AFCEC) ha penjat a

internet l'obra del fotògraf Manuel Genovart i Boixet (1895-1980) durant els anys 20 i 30 del segle XX, cosa que inclou algunes fotografies dels monuments megalítics de l'Alt Empordà, de gran interès per a nosaltres. Entre altres, el company Xevi Niell (c/e del 27 d'abril de 2014) hi va identificar la cèlebre fotografia del túmul de la Vinya d'en Berta, feta el 2 de setembre de 1931, en la qual encara s'aprecia el fragment de coberta d'aquest megàlit que no va ser esmicolat pels constructors del pou de què hem parlat.

Es tracta d'un negatiu en blanc i negre de gelatina i plata imprès sobre una placa de vidre de 9 x 12 cm, que proporciona una gran qualitat d'imatge. En ella s'aprecien ara, clarament, les cassoletes i els reguerons, que ja sabíem que contenia aquesta coberta, però també unes noves zones ratllades i en espina de peix, que no apareixien en el croquis fet per Isidre Macau en el moment de la descoberta, a mitjan agost de 1931.

Aquest fotògraf barceloní va acompanyar Isidre Macau entre el 2 i 3 de setembre de 1931 per a fer fotografies dels nous megàlits descoberts. El primer dia va realitzar les fotografies dels dòlmens de la Vinya d'en Berta (Pau) (Fig. 3), de la Devesa i del Mas Bofill (Palau-saverdera); mentre que al segon va fotografiar el de la Barraca d'en Rabert (Pau).

Figura 3. Fotografia original de Manuel Genovart, que ell data el 2-9-1931. Es poden veure molt millor els gravats (cassoles, reguerons i espines de peix) que en la mateixa foto reproduïda al llibre d'Isidre Macau de 1934.

El problema va sorgir en comprovar que les dates que posava Manuel Genovart a les seves fotos eren del 2 i 3 de setembre del 1931 i no del 1932. Després de revisar tota la documentació contemporània existent (el mateix llibre d'Isidre Macau del 1934, les cartes de Pere Bosch-Gimpera a Lluís Pericot de 1932 i la publicació de Lluís Pericot de 1943) hem arribat a la conclusió que Isidre Macau va tenir un lapsus en datar el seu escrit i que, per tant, hem de donar per bona la data que va posar Manuel Genovart a les seves fotografies, és a dir, el 2 i 3 de setembre de 1931. D'altra banda, queda clar que difícilment Pericot l'hauria pogut visitar el juliol del 1932 si el monument s'hagués identificat l'agost de 1932.

Ja hem explicat que les lloses d'aquest megàlit varen ser bàrbarament destruïdes poc després de la seva descoberta l'agost de 1931, inclosa la que duia els gravats prehistòrics més complexos (antropomorfs en phi, motius geomètrics d'angles, ovals, semicercles i cercles barrats o amb cassoleta interna). Algunes d'elles, de ben segur, formen part de l'aparedament intern del pou, igual que alguns dels trossos, esmicolats pel pagès, de la magnífica coberta de feldspat marmori.

Però, què va passar amb la meitat de la coberta que va ser dibuixada per Isidre Macau i fotografiada poc després per Manuel Genovart entre finals d'agost i principi de setembre de l'any 1931 (Figs. 2 i 3)? Sabem que aquest fragment de coberta va anar a parar a la col·lecció de mineralogia, litologia i paleontologia de Ramon Margineda Duran, el Museum o Llar Cultural fundat per aquest industrial i estudiós barceloní del poble de Gràcia l'any 1902 dins del mateix recinte de la deu de les Aigües Minerals de Vilajuïga. Aquest singular personatge, que va arribar a ser alcalde del poble en dues ocasions (1916-1920 i 1930-1931), també s'encarregava d'atendre els visitants del brollador. Es tractava d'un modest balneari i d'una empresa embotelladora, fundats l'any 1904, que va arribar a tenir, i encara conserva, un gran prestigi per la qualitat i gust de la seva aigua mineral.

Durant molts anys, en una data desconeguda posterior al 1932 i fins a finals dels anys 60 del segle xx, aquest tros de la coberta de la Vinya d'en Berta estava situat a l'entrada del Museum Margineda de Vilajuïga, estintolat contra la seva façana –sembla que partit en dos fragments– tal com es pot veure en una fotografia dels anys 60 del segle xx de Tomàs Casadevall, veí de Vilajuïga, que ens ha cedit recentment (Fig. 4). Aquesta dada la recull, igualment, Narcís Pijoan en un article sobre Ramon Margineda, titulat “El caballero Margineda”, publicat a la *Revista de Girona*, l'any 1964 (Pijoan, 1964). No ens resistim a reproduir-ne un fragment:

“...Llegamos hasta un bloque de piedra, reclinado contra la fachada del Museo.

– Vean este túmulo cruzado por escritura óbnica. ¡Dieciocho mil años les contemplan! Sólo Her Shulten podría descifrar la misteriosa inscripción del túmulo. Pero Shulten ha muerto.

– ¿Quién era Shulten?

– Un arqueólogo alemán. Veraneaba en Tarragona.

– ¿Y usted no lo trajo nunca al Museum?

– ¡Ca! Schulten comía demasiado.

– Pero algo se sabrá de esta escritura...

– ¡Ni pum! En los alrededores de Vilajuïga hay un poblado de dólmenes con idéntico estilo de inscripción sobre la piedra. Y nadie ha podido aclarar lo que quieren decir aquellos signos.

Entramos en la casa...

...Y algo más que entristece, que abruma, sólo con pensarlo: ¿Qué ocurrirá con el Museum Margineda cuando desaparezca su meritísimo fundador? ¿Tendremos que ver dispersada esta colección de un ilustre ampurdanés? Dios no lo quiera”.

Figura 4. Fotografia de Tomàs Casadevall, veí de Vilajuïga, de l'entrada del Museum Margineda a inicis dels anys 60 del segle XX. Una de les dues lloses –o totes dues– estintolades a la paret del museu podrien ser el tros conservat de la coberta de la Vinya d'en Berta.

Malauradament, els pitjors averanys es varen complir. Ramon Margineda va morir l'11 de febrer de 1972, però ja des de finals dels anys 60 del segle xx les seves col·leccions es varen dispersar. Algunes, les mésafortunades, varen ingressar en algun museu com el Museu Darder de Banyoles, que va acollir els seus minerals (171 peces ingressades per donació l'any 1967); mentre que altres peces interessants (arqueològiques o artístiques) es varen vendre a col·leccionistes privats, com entre altres, segons s'ha dit, a la societat presidida per Rodrigo García García, propietària d'un castell en construcció en aquella època arran de la platja de Roses, en el paratge del Joncar o del Clot del Franquet.

A inicis de l'any 1985 aquesta estranya construcció va ser demolida pel seu nou propietari, després de la fallida econòmica de l'anterior. Sembla ser que les peces de pedra antiga (capitells, columnes, morters, etc.) que acollia, es varen dispersar al voltant de Roses (Munarriz, 1985).

No sabem si entre elles hi havia el fragment de coberta amb gravats de la Vinya d'en Berta, que avui dia hem de considerar perduda, però és molt possible, encara que sempre podem esperar que algun dia aparegui en algun altre indret. Per això, aquesta placa de vidre original del fotògraf Manuel Genovart, que ara s'ha pogut finalment estudiar, és un testimoni d'un enorme valor per a tornar a aproximar-nos als gravats de la coberta marmòria de la cista amb túmul de la Vinya d'en Berta (Pau), un monument únic a l'Alt Empordà.

ELS GRAVATS: UNA NOVA INTERPRETACIÓ

A partir del dibuix de la tomba megalítica d'Isidre Macau (1934), fet a escala 1:100, el mateix agost de 1931 (Fig. 2-A) i gràcies també a la descoberta a finals dels anys 80 del segle xx de noves tombes del mateix tipus a la serra de Rodes i el cap de Creus es va poder identificar el megàlit de la Vinya d'en Berta com una cista neolítica amb túmul, similar, encara que de menor grandària, a les que es van conèixer per la mateixa època a la zona de Tavertet (Osona) i, més endavant, a la necròpolis del Camp del Ginebre (Caramany, Fenolleda).

Aquesta mena de sepultures megalítiques es varen identificar, doncs, a Catalunya a finals dels anys 80 del segle xx i es tracta de sepultures que es poden remuntar a mitjan del v mil·lenni aC, tot i que, en el cas del Baix Empordà-Gironès sabem que poden continuar construint-se fins a finals del iv mil·lenni aC, ja en l'època dels sepulcres de corredor (Tarrús, 2002).

En el cas de la Vinya d'en Berta sabem que la cambra era petita (2,8 m de llarg x 0,8 m d'ample i 0,9 m d'alçada) i estava formada per set lloses de llicorella o pissarra de petita grandària, dues a la banda esquerra i tres a la dreta, amb dos frontals. La llosa del frontal sud era, segurament a la cara externa, era la que presentava els gravats complexos (Fig. 2-C). L'orientació de l'eix central de la cambra estava entre 345° NW a 165° SE ±5°.

La coberta, en el seu estat original abans de la destrossa, era una bella peça de "leptinita" blanca o feldspat marmori (3,55 m de llarg x 1,20 m d'ample i 0,18 m de gruix) que pesaria unes 1,9 Tm. La seva cara externa estava coberta de cassoletes i reguerons, aquests darrers formant alguna mena de dibuix, segons la interpretació que en féu Isidre Macau (Fig. 2-B).

La tomba estava colgada sota d'un túmul circular de terra i pedres, d'uns 9-10 m de diàmetre, amb un peristàlit format per grans blocs ajaguts. Arribava als 1,5 m d'alçada i deixava la coberta totalment amagada sota aquesta massa tumularia (Fig. 2-A). Pel que fa als materials arqueològics, Isidre Macau només esmenta que va recollir alguns fragments de ceràmica a mà vermella i dos bocins de sílex, procedents d'aquest enterrament.

Els gravats complexos, la majoria antropomòrfics, de la llosa frontal sud (Fig. 2-C), segons el dibuix d'Isidre Macau (1934), fet a escala 1:25, consistien en angles, cercles, semicercles i ovals amb cassoleta o punt; cercles o ovals partits en creu i cruciformes sobre semicercle o signes en phi, d'entre 6-12 cm. Aquests motius, tot i el dibuix molt esquemàtic que en féu el seu descobridor, tenen moltes similituds amb els que ja es coneixien sobre la coberta del sepulcre de corredor antic del Barranc d'Espolla o sobre la Pedra dels Sacrificis de Capmany. Posteriorment, altres roques amb gravats, com la del Puig Alt a Roses (Tarrús, 2002), han confirmat la presència d'aquesta classe de motius complexos en altres zones properes a la cista amb túmul de la Vinya d'en Berta.

En canvi, la cara externa de la coberta de la Vinya d'en Berta estava coberta només per gravats molt més senzills. En la interpretació d'Isidre Macau, segons els dibuixos de l'agost de 1931 (Macau, 1934, Fig. 2-B), només s'hi veuen cassoletes aïllades i reguerons longitudinals o arquejats, formant un motiu gran situat perpendicularment al centre del tros de coberta conservada. A la fotografia de Manuel Genovart, que Isidre Macau (1934) reproduïx a la làmina IV-2 no es pot observar res per falta de qualitat en la impressió.

Ara, gràcies a la recuperació de la fotografia original de Manuel Genovart, feta el 2 de setembre de 1931, podem completar aquella interpretació. En efecte, si calquem aquesta fotografia ens apareixen moltes més

cassoletes aïllades o formant halteres; diversos reguerons en arc, doble arc o longitudinals; i, com a gran novetat, reguerons que formen zones triangulars ratllades o bé que emmarquen motius en espina de peix. Tot plegat, una decoració força més complexa que la que coneixíem, malgrat que no s'acaba de definir cap figura o motiu concret. Les decoracions ratllades o en espina de peix se superposen a cassoletes aïllades, que serien els primers gravats realitzats sobre aquesta coberta marmòria (Figs. 3 i 5).

Els gravats complexos sobre la llosa frontal sud i els més senzills sobre la coberta de la Vinya d'en Berta ja els havíem considerat fa temps com un veritable compendi del que era l'art megalític, fet per percussió i abrasió, de l'Alt Empordà, present en poblats neolítics de finals del v i iv mil·lenni aC (Ca n'Isach a Palau-saverdera), sepulcres megalítics, menhirs o roques a l'aire lliure (Tarrús *et al.*, 1998; Tarrús, 2002).

Però ara, aquestes noves decoracions ratllades o en espina de peix que hem constatat sobre la seva coberta ens situen de cop en un escenari molt

Figura 5. Dibuix per Benjamí Bofarull Gallofré del fragment de coberta decorat amb cassoletes, reguerons i gravats en espina de peix de la cista amb túmul de la Vinya d'en Berta a partir de la fotografia original de Manuel Genovart.

més ampli i interessant. Les decoracions gravades en espina de peix es coneixen en totes les zones d'Europa Occidental on coneixem art megalític, des d'Irlanda, a l'oest de la península Ibèrica i a la França Atlàntica. Són un veritable fòssil director de l'art megalític occidental i un dels motius més utilitzats (Shee, 1981; Bueno/ de Balbín, 2000).

Sense anar gaire lluny aquests motius en espina de peix, gravats o en baix relleu s'han descobert recentment, l'any 2007, sobre les esteles que formen el dolmen simple dels Reguers de Seró (Artesa de Segre, la Noguera) (López *et al.* 2010; Moya/Martínez/López, 2010); o sobre l'estela de Gangoells, identificada el 2007 pel Geseart, i que es va reutilitzar com a falsa coberta en la restauració de la cista neolítica solsoniana del mateix nom (St. Just d'Ardèvol de Pinós, Solsonès) (Tarrús, 2011). Igualment, coneixem aquest motiu a l'estela del Roc Mare de Déu del Miracle (Riner, Solsonès), que va publicar ja fa temps Joan Serra-Vilaró (1927 i 1950).

El coneixement de l'art megalític a Catalunya ha fet un gran salt endavant en els darrers deu anys gràcies a les noves descobertes de la zona interior occidental, que ja hem comentat; i també a d'altres de la costa oriental, com els menhirs del Vallès Oriental (Castellruf a Santa Maria de Martorelles, Pedra de Llinàs a Montmeló, Pla de les Pruneres a Mollet del Vallès), decorats amb motius gravats geomètrics i antropomorfs (Carreras/Tarrús/Gay, 2005; Bosch, 2012) o l'estàtua-menhir de Ca l'Estrada (Canovelles) (Fortó/Martínez/Muñoz, 2005).

Aquestes troballes, en especial sobre esteles i menhirs, complementen els gravats megalítics més simples sobre dòlmens, menhirs (antropomorf i doble oval dels Palaus, Agullana) o roques a l'aire lliure (cassoletes, reguerons, antropomorfs i motius geomètrics) que ja coneixíem a l'Alt Empordà (Bosch-Gimpera/Colominas, 1931; Pericot, 1950; Tarrús, 2002) i el Rosselló-Conflent (Abelnet, 1990).

No menys important ha estat la verificació d'una cronologia antiga per a aquest art megalític català. En efecte, la presència de cassoletes i reguerons dins dels murs o estructures del poblat neolític de Ca n'Isach (Palau-saverdera, Alt Empordà), que se situa entre un neolític mitjà inicial i ple (Montboló-Chassey) i un neolític final (Veraza), és a dir, entre finals del v mil·lenni aC i tot el iv mil·lenni aC, ens assegura aquesta antiguitat (Tarrús, 2002 i 2010). Les esteles de pedra, trapezoïdals i amb banyes, de la fase Veraza de la Serra del Mas Bonet (Vilafant, Alt Empordà), descobertes l'any 2008, localitzades en una sitja i datades a finals del iv mil·lenni aC, són una altra prova de la presència d'un art megalític complex, que inclouria estatuària, ja des del neolític final (Rosillo *et al.*, 2010).

Igualment, la presència de cassoletes i reguerons sobre l'estela que marcava la situació de la cista neolítica solsoniana de la Costa dels Garrics del Caballol-II o sobre la coberta dels Trossos dels Perers (Pinell, Solsonès) (Castany, 2004) ens asseguren una antiguitat del neolític mitjà ple (primera meitat del IV mil·lenni aC) per a aquesta mena d'inscultures.

Dins d'aquest recent reconeixement de la presència d'un art megalític important a Catalunya, aquesta revisió dels gravats de la coberta de la cista neolítica amb túmul de la Vinya d'en Berta vol aportar noves evidències a favor de certa homogeneïtat i universalitat d'alguns motius, com l'espina de peix, que retrobem a la majoria de les zones megalítiques d'Europa Occidental.

BIBLIOGRAFIA

- ABELANET, Jean, *Les roches gravées nord-catalanes*. Prada, Centre d'Etudes Préhistoriques Catalanes, núm. 5, 1990.
- BARRIS, Jordi, "Insculturas rupestres en el alto Ampurdán". *Revista de arqueología*, 25, (1983), p. 22-27.
- BOSCH, Josep, "El menhir del Pla de les Pruneres (Mollet del Vallès, Barcelona)". *Excavacions Arqueològiques de Catalunya*, 20, Barcelona, (2012), p. 8-36.
- BOSCH-GIMPERA, Pere; COLOMINAS, Joan, "Gravats esquemàtics a roques de Capmany i a la galeria coberta del Barranc d'Espolla". *AIEC*, VI (1921-26), (1931), p. 23-27.
- BUENO, Primitiva; BALBÍN, Ricardo de, "Tècniques, extensió geogràfica i cronologia de l'art megalític ibèric. El cas de Catalunya", *Cota Zero*, 16, (2000), p. 47-64.
- CARRERAS, Enric; TARRÚS, Josep; GAY, Pere, "Tres menhirs amb gravats entre l'Alt Empordà i el Vallès Oriental". A: *Roches Ornées/Roches Dressées*, Actes du Colloque de l'AAPO en Hommage à Jean Abelanet, 24-27 maig de 2001, Perpinyà, (2005), p. 157-163.
- CASTANY, Josep, "Gravats en lloses d'estructures funeràries al Solsonès". A: *Megalitisme, gravats i cupuliformes. L'imaginari de l'home prehistòric. Homenatge a Josep M. Miró Rosinach*, Actes de la XXXIV Jornada de Treball, Grup de Recerques de les Terres de Ponent, Artesa de Segre, 2003, (2004), p. 81-96.
- FORTÓ, Abel; MARTÍNEZ, Pablo; MUÑOZ, Víctor, "L'estàtua-menhir antropomorfa de Ca l'Estrada (Canovelles, Vallès Oriental)", *Cota Zero*, 20, (2005), p. 17-22.
- GARRIGA, Joan, "Gráficos en los sepulcros megalíticos ampurdaneses". Barcelona, *Revista Iberica*, año 8, tomo 16 (2º época), segundo semestre, nº 236-247, 1952.
- GRACIA, Francesc; FULLOLA, Josep M.; VILANOVA, Francesc, *58 anys i 7 dies. Correspondència de Pere Bosch Gimpera a Lluís Pericot (1919-1974)*, Barcelona, (2002), p. 210.
- LÓPEZ, Joan B.; MOYA, Andreu; ESCALA, Òscar; NIETO, Ariadna, "La cista tumulària amb esteles esculpides dels Reguers de Seró (Artesa de Segre, Lleida): una

- aportació insòlita dins de l'art megalític peninsular i europeu", *Tribuna d'Arqueologia*, 2008-2009, (2010), p. 87-125.
- MACAU, Isidre, *Nous Monuments megalítics de l'Alt Empordà i l'abric neolític de la cova de Can Simon*, Barcelona, separata del Butll. Inst. Hist. Nat., vol. XXXIV, núm. 6-9, 1934, p. 13-16.
- MOYA, Andreu; MARTÍNEZ, Pablo; LÓPEZ, Joan B., "Éssers de pedra. Les estàtues-menhirs i esteles antropomorfes de l'art megalític de Catalunya". *Cypsela*, 10, (2010), p. 11-41.
- MUNARRIZ, Núria, "El Ayuntamiento de Rosas autoriza la demolición del castillo del Joncar a sus actuales propietarios". *La Vanguardia*, 27 de enero de 1985, (1985), p. 21.
- PERICOT, Lluís, "Exploraciones dolménicas en el Ampurdán". *Ampurias*, V (separata), (1943), p. 136-138.
- PERICOT, Lluís, *Los sepulcros megalíticos catalanes y la cultura pirenaica*, Barcelona, 1950.
- PIJOAN, Narcís, "El caballero Margineda". *Revista de Girona*, 28, (1964), p. 53.
- ROSILLO, Rafel; TARRÚS, Josep; PALOMO, Antoni; BOSCH, Àngel; GARCÍA, Rafel, "Les esteles amb banyes de la Serra del Mas Bonet (Vilafant, Alt Empordà) dins de l'art megalític de Catalunya". *Cypsela*, 18, (2010), p. 49-59.
- SERRA VILARÓ, Joan, *La civilització megalítica a Catalunya. Contribució al seu estudi*, Solsona, 1927.
- SERRA VILARÓ, Joan, "Insculturas dolménicas", *Boletín Arqueológico*, 31, (1950), p. 114-122.
- SHEE TWOHIG, Elisabeth, *The megalithic art of Western Europe*. Oxford: Clarendon Press, 1981.
- TARRÚS, Josep; BOFARULL, Benjamí; CARRERAS, Enric; GAY, Pere; PIÑERO, Miquel, "Reflexions sobre els gravats rupestres prehistòrics de Catalunya: el cas de l'Alt Empordà". *Cypsela* XII, (1998), p. 119-134.
- TARRÚS, Josep, *Poblats, dòlmens i menhirs. Els grups megalítics de l'Albera, serra de Rodes i Cap de Creus (Alt Empordà, Rosselló i Vallespir Oriental)*, Ed. Diputació de Girona, 2002.
- TARRÚS, Josep, "El megalitismo pleno en Cataluña, entre el IV y el III milenios aC". A: *Coloquio Internacional sobre el Megalitismo*, 11-15 de mayo de 2007, Universidad del País Vasco, Vitoria, (2010), p. 188-211.
- TARRÚS, Josep, "Menhirs i art megalític a Catalunya: les darreres descobertes i el seu context". *Notes*, 26, (2011), p. 93-102.

